

A KÖNYVTÁRI MUNKA

A BIBLIOGRÁFIÁK FAJAI ÉS SZERKESZTÉSÜK

A bibliográfiák készítése régtől fogva elsőrendű könyvtári feladatnak számított. Elég a múltból csak Szinnyi József életművére hivatkozni, a *Magyar írók élete és munkái* c. bibliográfiai lexikonra és az általa szerkesztett különféle folyóiratrepertóriumokra. Mégis feltűnő az a gazdagság, amely az utóbbi évek bibliográfiai termésében áll a szemünk előtt. A könyvtárak szinte versengenek a bibliográfiai kiadásában, a nagyobbak mellé felzárkóztak a kisebbek is. Általános már a meggyőződés, hogy a könyvtár nem pusztán kiszolgálója közönségének, hanem útbaigazítója, tájékoztatója, nevelője is.

A fokozott érdeklődés jele, hogy a bibliográfia mindhárom főágát művelik könyvtáraink: mind a *nemzeti*, mind a *szak-*, mind az *ajánló* bibliográfia egyre komolyabb gondoskodás tárgya. Sőt ezek a típusok további alfajokra válnak, a változatok bőségével igyekezve felelni az élet sokirányú igényeire.

Mivel a nemzeti bibliográfia egyetlen könyvtárunk gondja, ennek szerkesztésére nem térünk ki.

Szakkbibiográfikák

A bibliográfia ügye azért fejlődik évről-évre, mert igen fontos társadalmi szükségletet elégít ki. Egy szovjet könyvtáros tömör megfogalmazásban a szocialista bibliográfianak „*az a hivatása, hogy egyrészt támogassa hazai tudósainkat kutatómunkájukban, másrészt terjessze a tudományos ismereteket a nép között*“ (G. Prokofjeva: A főiskolai könyvtárak figyelfőszolgálat. — Bibliotekar' — Magyar kiadás, 1953. 8. sz. 33. lap.) Az első feladat a szakkbibiográfiaé, a második az ajánlóé. Nyilvánvaló, hogy a szakkbibiográfia sokkal teljesebb, anyagában gazdagabb, mint az ajánló. A tudományos kutatásnak a világnézetileg esetleg problematikus művekre is szüksége lehet. De azért a nemzeti bibliográfiával összehasonlítva már a szakkbibiográfia is a *válogatott tevékenység* jellemzi. (A másodikézből való feldolgozások, népszerűsítő közlemények stb. pl. itt elmaradnak.) Épp a válogatás (amely egyrészt témák szempontjából szűri át az irodalmi termést, másrészt az értékre ügyel) teszi különleges és nehéz feladattá az efajta bibliográfia szerkesztését.

A szakkbibiográfikákat a tudományos és szakkönyvtárak szerkesztik.

Mint mondtuk, maguk a szakkbibiográfikák sem egyfélék. Vegyük gyorsan szemügyre a legfontosabb válfajokat.

a) *Cím-bibliográfikák*. Tartalmi ismertetés (kivonat) nélkül pusztán a címeket közlik. Az értékelés a művek szerepeltetésében (vagy elhagyásában), az elrendezésben, a bevezetésben nyilvánul meg. Példák a cikkbibliográfikákra: 1848—1849 a *kisnyomtatványok tükrében* (Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár), *Gázvizek fenoltalanításának bibliográfiája* (Nehézszerkezet Kutató Intézet).

b) *Magyarázatos (annotált) bibliográfikák*. Itt a címeket rövidebb-hosszabb ismertetések (kivonatok) egészítik ki. Például szolgálhat az Országos Műszaki Könyvtár *Iparági bibliográfikák* sorozata (Földmunkák gépesítése, Acélok kovácsolása, hengerelése, húzása és hidegsajtolása, stb.).

c) *Bibliográfiai szemle*. Nem címek szerint tagolódik, hanem szöveges összefoglalást ad a témáról, s ennek a mondataiba beleszöve szerepelnek a megfelelő művek, cikkek címei. Esetleg a szöveg után, a hivatkozási számok sorrendjében találhatók. Példák lehetnek a kutatóintézetek (pl. NEVIKI) által összeállított irodalom áttekintése.

Ajánló bibliográfikák

Az ajánló bibliográfia az olvasók legszélesebb rétegeinek szól, tekintetbe veszi az olvasók műveltségi különbözőségét, eltérő foglalkozását, életkorát s más körülményeket. Ennek következtében a válogatáson itt fokozott hangsúly van, s igen természetes, hogy a témákör is, a formák is nagyon különbözők. A szakkbibiográfikáknál tárgyalt három csoportból a cím-bibliográfianak legkisebb itt a szerepe. A másik két csoport (magyarázatos bibliográfia és bibliográfiai szemle) helyén viszont a további változatok egész sora áll előttünk.

a) *Beszélgetés a könyvekről*. Kezdő olvasóknak készül, a művekre mintegy az olvasóval folytatott párbeszéd formájában hívja fel a figyelmet. Tehát ez sem jegyzék, hanem magát olvastató színes szöveg. Az olvasót érdeklő kérdések fejtegetése során (pl. hogyan alakult ki a világ, hogyan lehet a jövőt kiszámítani) tereli a figyelmet egy-egy műre. A gondolatmenet, felépítés logikus, módszeres, az egyszerűtől, könnyebben érthetőtől halad a nehezebb felé.

b) *Olvasóterv*. Egy-egy kérdés tanulmányozásához kis kartonlapon felsorolja a legfontosabb 10—15 művet. A kartonlapok gyűjteménye (6—12 db) közös taszkba kerül, fedőlapot kap. Legismertebbek a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

olvasótervei. Az első köteg témái pl. ezek voltak: 1. Kossuth Lajos. 2. Móricz Zsigmond. 3. A magyar nép forradalmi hagyományai. 4. Az alkotmány. stb. — mindegyikkel kapcsolatban 12 cím.

Az olvasóterv csak címetek sorol fel, s szintén a könnyebbtől a nehezebb felé halad. Az első mű teremti meg a második megértésének a feltételét és így tovább. Mire az olvasó olvasmányaival az ajánlott program végére ér, a kérdés megvilágítva áll előtte. Az olvasóterv pedagógiai jelentősége épp abban áll, hogy lehetővé teszi, hogy az olvasó előismeretek nélkül fogjon a kérdés tanulmányozásához, s közben egyre magasabb igényeket kelt benne.

c) *Olvasási tanácsadó.* Füzetalakú kiadvány rendszerint 2—5 ív terjedékben. Az ajánlott irodalmat tartalmi csoportosításban s ezen belül címek szerint haladva sorolja fel; a címek alatt részletes *tartalmi ismertetést* ad. Megkülönbözteti a fenti két formától, hogy mivel nagyobb választékot közöl, *nem kívánja meg valamennyi mű olvasását*, az olvasóra bízva a választást. Így külsőben is, tartalomban is jelentősebb az előzőknél. A nagyszámú mű rendszerint tartalomjegyzéket, mutatókat tesz szükségessé.

Az Országos Mezőgazdasági Könyvtár ezzel a megjelöléssel („olvasási tanácsadó”) adja közre az ilyen bibliográfiákat. (Példák: *Helyes trágyázás, Öntözéses gazdálkodás*, stb.) A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban *Mit olvassunk?* gyűjtőnévvel szerkesztik őket (*Mit olvassunk a Szovjetunióról magyar nyelven?* stb.). Szokásosak egyéb címváltozatok is (Országos Műszaki Könyvtár: *Mit olvasson a hegesztő? Mit olvasson az energiafelelős?* stb. Országos Széchényi Könyvtár: egyszerűen „ajánló bibliográfia”, pl. „*Legdrágább kincsünk a gyermek*”).

d) *Időszerű kérdések bibliográfiái.* Politikai események (pl. a Párizsi Szerződés ratifikálása), természeti jelenségek (pl. napfogyatkozás), legtöbbször pedig egy évforduló különleges hangsúlyt adnak bizonyos kérdéseknek. Ha a könyvtár ilyenkor segítségére siet az olvasóknak s irodalmat állít össze, születik meg a „*időszerű kérdések bibliográfiája*” nevű műfaj. Oroszul „*pamjatinik*”-nek nevezik, ezt néha emlékeztetőnek is fordítják. (Ilyen bibliográfiát adott ki pl. a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár „*Guatemala*” címmel a guatemalai „agresszió alkalmából.”)

E bibliográfia gyakran összefolyik két másik változattal: a *röplapbibliográfiával* és *személyi bibliográfiával*.

e) *Ajánló bibliográfiai segédkönyv.*

Igényesebb bibliográfia képzettebb olvasók számára. Egész kötetre való anyagot közöl, az olvasó választási lehetősége méginkább előtérbe lép. Például több száz lapra terjednek a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár bibliográfiái:

(*Zoltán József*): *Mit olvassunk hazánk történetéről?* Bp. 1952. 288 lap. — Kiegészítése: Bp. 1953. 117 lap.

(*Köves Erzsébet*): *Szépirodalmi művek az SzKP történetének tanulmányozásához.* Bp. 1954. 400 lap.

Az utóbbi orosznyelvű művekre is kiterjeszkedik, ami a terjedelem mellett világosan utal a fokozott igényességre. Ugyanerre vallanak a mutatók: *Névmutató a történelmi személyekről; Tárgymutató; Szerzők betűrendes mutatója; Címmutató.*

Ennek a bibliográfiának különleges faja az önképzők számára készült útmutató, másképp *olvasókalauz*. Orosz neve: „krug cstenija”.

A tervezés

A bibliográfiakészítés három legfontosabb mozzanata a) a tervezés, b) az anyaggyűjtés, c) a szerkesztés.

A tervezés a tárgy kiválasztásával kezdődik. Ebben a szocialista könyvtáros a szocialista építés feladataiból és az olvasók szükségleteiből indul ki. Élettől elvonatkoztatott és érdektelen témákkal a könyvtár nem fogja hivatását betölteni. A bibliográfia sikere tehát jórészt már a tárgyválasztással dől el. A témával egyidejűleg azonban dönteni kell a *műfaj* és *terjedelem* kérdésében is. Fentebb felsoroltuk a bibliográfiák különféle fajtáit, nyilvánvaló, hogy másképp fog a könyvtáros munkához, ha olvasótervet s másképp ha bibliográfiai segédkönyvet szerkeszt.

Fontos szempont az is, *milyen időhatárok közt* fog a bibliográfiában anyag szerepelni, vajon csak a legújabb évek termésére támaszkodunk, vagy beledolgozunk történelmi érdekességű irodalmat is. Nem lényegtelen, hogy csak *könyveket* vagy rajtuk kívül *cikkeket* is tartalmaz-e a kiadvány. (Műszaki szakbibliográfiáknál felvetődik a szabványok, szabadalmak stb. kérdése is.)

Az anyaggyűjtés

A tulajdonképpeni munka az anyaggyűjtéssel kezdődik. A módszer nagyjából ugyanolyan, ahogy az irodalomkutatással kapcsolatban múlt évi decemberi számunkban bemutattuk.

Tartalmilag arra kell törekedni, hogy egyváltó legyen, ami a kérdéssel kapcsolatban a tudomány mai fejlettsége mellett lényeges. Másrészt: a szocialista könyvtáros törekszik a téma pártos megvilágítására is. Ezért gyűjti össze a szorosan

vett szakanyag mellett a marxista-leninista klasszikusoknak, a párt vezető alakjainak megfelelő nyilatkozatait.

Elavult könyveknek az ajánló bibliográfiában alig lehet helyük, a szakkibibliográfiákban e művek adatanyagának értéke dönti el, hogy mi a teendő. Csak, ha a kérdésnek új, korszerű feldolgozása nincs, jöhetnek szóba régi, meghaladott álláspontot képviselő művek az ajánló bibliográfia esetében is. — ilyenkor a tartalmi ismertetés, bevezetés stb. van hivatva a kellő kritikát megadni.

Formailag tisztázandó, hogy teljes vagy egyszerűsített címléírást alkalmaz-e a bibliográfia. (Az utóbbi esetben elmaradnak a cím tartozékai, a kiadó, a méret, a keretmegjelölés.) Igényes bibliográfiák esetében helyesebb a teljes címléírás. Ilyenkor a katalógus számára érvényes szabályok szerint megoldandók a felmerülő problémák: álnevek kiderítése, a szerző nevének egységes írásmódja, a megjelenési év tisztázása stb.

Az anyaggyűjtés a katalógus, segédkönyvek stb. alapján történik, nem mellőzhető azonban itt sem maguknak a könyveknek a szemügyre vétele. Csak a tartalommal való megismerkedés alapján lehet jól eldönteni, hogy a mű valóban beleillik-e a bibliográfiába vagy sem. S csak a könyv kézbevételevel lehet megírni a *magyarázó jegyzetet* (annotációt), márpedig ez a bibliográfiakészítés egyik legfontosabb mozzanata.

A szerkesztés

A kész, kiválogatott anyagot formába kell önteni. A bibliográfiai szemle, beszelgetés esetében meg kell írni a szöveget, ami az anyagot magában foglalja. Egyéb formák esetében el kell rendezni, fejezetekre kell bontani a cédulákat. A rendezésnek nagyjából ugyan azok a lehetőségei, mint a katalógusnál. A betűrend, szakrend, időrend, kiadványfajok szerint való csoportosítás természetesen kombinálható is. (Pl. szakrend, ezen belül kiadványfajok, ezen belül betűrend.)

Különös hangsúlyt kap a sorrend az ajánló bibliográfiáknál, itt ui. a kiemelés a figyelem irányításának szolgálatában áll. A szovjet bibliográfiákban ezért következnek az egyes művek megszábot sorrendben egymás után: először a marxizmus-leninizmus klasszikusainak munkái azután a jogszabályok, pártdirektívák, majd a párt és kormány vezetőinek nyilatkozatai, végül a többi irodalom.

Hogy a különféle *mutatókból* (névmutató, tárgymutató, címmutató, földrajzi mutató stb.) mire van szükség, azt az anyag természete esetén a tárgymutató,

tartalmi csoportosítás esetén a szerzői névmutató általában elengedhetetlen, csupán egészen rövid bibliográfiáknál mellőzhető. A mutatókat szintén cédulamódszerrel szokás készíteni. Leghelyesebb, ha a címléírások elkészítésekor rögtön elkészülnek a mutatók külön cédulái is.

A szerkesztéshez tartozik végül az *előszó* és a *módszertani útmutató* megírása. Az első a bibliográfia céljáról, készítésének körülményeiről, az utóbbi a használat szabályairól, lehetőségeiről tájékoztat. Ajánló bibliográfiát módszertani útmutatás nélkül kiadni egyáltalán nem szabad.

Együtműködés

Hasonló témák a könyvtárak egész sorában felvetődnek. Nem lenne célszerű, ha a könyvtárosok elszigetelten párhuzamos vállalkozásokban kezdenének, ugyanazt a kérdést igyekeznének többfelé kidolgozni. Nemcsak azért, mert felesleges munkát végeznének, hanem azért is, mert így más, hasonlóan fontos témák kidolgozására nem futná az erejük. Országos jelentősége van tehát a bibliográfiai munka összehangolásának, a szerepek elhatárolásának. Az összehangolás elsősorban az Országos Széchényi Könyvtár feladata, ahova a könyvtárak minden évben bejelentik jövő évi terveiket.

Sebestyén Géza

A Műszaki Egyetem Könyvtárának osztályvezetője